

Az erkölcsi érzék kínja

„A kommunizmus szerintem is sokkal inkább a megsértett erkölcsi érzékbe bocsátja gyökereit, mint a jómód iránt érzett vágyba. Igazságosság! – ezt kiáltják. Nem tudják elviselni, hogy az egyik embernek kastélya van, a másinak pedig vacca. Főként azt nem tudják elviselni, hogy az egyik embernek lehetősége nyílik a fejlődésre, a másinak pedig nem – hogy az egyik a másik kontójára fejlődhet. Ez nem irigység, hanem az igazságosság követelése. Egyáltalán nem olyan biztosak abban, hogy a proletariátus diktatúrája mindenkit kertes házzal ajándékoz meg. De hiszen éppen erről van szó, inkább akarnak általános, igazságos vackot és nyomort mindenki számára, mint olyan jómódot, amely igazságtalanságból fakad. Az igazi kommunizmus egy olyan erkölcsi érzék kínja, amely nem bír elfeledkezni a társadalmi igazságtalanságról – ez felfalja a máját, mint Prométheusznek.”

A felháborodás, amelyről Gombrowicz beszél, olyan régi, mint a társadalmi egyenlőtlenség. Utópiák és műalkotások, vallások, filozófiák, felkelések és forradalmak adnak hírt róla, a múlt legtávolabbi zugaiból is. A modern tömegtájékoztató eszközök – elsősorban a televízió – új helyzetet hoztak létre: napról napra a lakásunkba varázsolják olvasható, hallható és főként látható formában azt, ami józan ésszel elviselhetetlen. Látjuk az éhség sújtotta Eritreát, az éhenhaló anyát, az éhenhaló gyerekével, és a kövér legyet a gyerek fölül, amelyet nincs erejük elhessegetni. A következő kép London, nyolc hibátlan öltözékű, jól borotvált, mosolyos miniszterelnök Downing-Street-i csoportképe, az angol kormányfő ingének fehérségébe szinte belevakulok – a harmadik világban grasszáló éhségről tanakodnak éppen. Fekszem a tévé előtt a szőnyegen, füstölt csülköt falatokozom, és kisüsti szilvapálinkát zúdítok utána, megedzödtem már. A tévé, mely napról napra, óráról órára szállítja házhoz az anyagot a felháborodás számára, éppen az anyag tetszés szerinti bőségével hozzászoktat a világnak ehhez az állapotához. Szeretkezni lehet rossz lelkiismerettel tartósan is, de étezni rossz lelkiismerettel napokon, heteken, éveken át fölöttébb bajos.

Eszem tehát a csülköt, és Duna-parti tág lakásomból nem szívesen költöznék ki az egyenlőség álmától üzve egy vacokba, egyszóval élvezem vérlázító privilégiumaimat, amelyek jórészt arra vezethetők vissza, hogy nem Eritreában születtem parasztnak, hanem Budapesten polgárnak, és mégis alig múlik el olyan napom, amikor ne támadna fel bennem az „erkölcsi érzék kínja, amely nem bír megfeledezni a társadalmi igazságtalanságról”. Engem csakugyan ez az érzékenység tett fogékonná a kommunizmus iránt.

Teáztam a konyhámban angol barátommal, Timothy Garton Ashsel, a kiváló Kelet-Európa-, elnézést: Kelet-Közép-Európa-szakértővel, akinek könyveiben a szilárd liberális értékrend szociális érzékkel, sőt empátiával párosul. Ez az empátia legalábbis részben abból táplálkozhat, hogy Timothy Nyugatról közeledett Kelet felé, és szíven ütötte a különbség. Az efféle összehasonlításból fakadó fogékonyág felerősítheti a hitet abban, hogy a jobbik világ

ésszerű és megingathatatlan. Ezt a hitet sérthettem meg valami könnyelmű antikapitalista megjegyzéssel, mert Timothy felkapta fejét, mitől is vörösös szakállá megcélozta teát nyeldeklő torkomat, majd a következő ellenérvet vágta hozzám: „Mit akarsz ezzel az utópikus egyenlőségmániáddal? Ha beköszöntene az egyenlőség, megfulladnánk.” – „Hogyhogy?” – „Ha nem egymilliárd ember autózna, hanem ötmilliárd, akkor nem maradna belélegezni való oxigén.” – „Miféle civilizáció az –

egyízbén bimbózik ki, hanem szakadatlanul virágzik, töményebb félrekoncentrási technikákra lesz szükség. De még optimális esetben is félő, hogy a tények túl erőszakosaknak bizonyulnak majd. Miért tegye meg nekünk az emberiség négyötöde azt a szívességet, hogy a Föld sokadrendű állampolgára marad az idők végezetéig? Hadd számoljak be egy víziómról: 2034-ben becsöngetnek Dániel nevezetű unokámhoz. Dániel ajtót nyitva huszonkétmillió pakisztánt pillant meg a gangon.

IDŐM GOMBROWICZCSAL: 1992. MÁJUS–JÚNIUS
intellektuális napló

kérdeztem –, melynek integráns része, működési feltétele az egyenlőtlenség?”

Megítélésem szerint erre a kérdésre csak cinikus válasz adható. Ahogy el kell tornulnunk ahhoz, hogy jó lélekkel élvezhesük az élet egyszerű örömeit, úgy elméletünk is ki kell csorbítanunk, hogy pironkodás nélkül fogadhassuk el a mindenkor kínáló alternatívák közül a számunkra legkevésbé elviselhetetlent. Ezt a lelki érdeklődést olykor csak súlyos áldozatok árán, a kollektív elhülyülés állapotában képviselhetjük. A Szabadság Országai kígyót-békát kiáltanak az egyébként csakugyan iszonytató iraki diktátorra, amiért ez használni is akarta, rendeltetésének megfelelően, a mérges gázt, amelyet drága pénzben töltek vásárolt. Miféle kollektív félrekoncentráls kell ahhoz, hogy a túlnyomó többség ne lásson át a világrendünk stabilitását biztosító ellentmondások képmutatásán?

Meddig mehet ez így? Nemsokára félrekoncentráls tanfolyamokat kell indítani a pszichológusok és pedagógusok továbbképzésének céljából, mert a mai képzettségi szint holnap már nem lesz elegendő. Nem ismételtetem itt a közismert ökológiai tényeket: mind azt bizonyítják, hogy Földünk perdöntő érveket gyűjt a fellebbezéshez, amelyet halálos ítétele ellen terjeszt elő. Nem beszélék az egykori szovjet alezredekéről és őrmesterekről sem, akik jelenleg kis targoncákkal járják a különféle földrészek piacait, „Atomfegyvert vegyenek!” felkiáltással kínálgatva portékájukat. Csak azt a tízezer albánt említem meg, akik megunták Albániát, és akiket csellel visszatoloncoltak édes szülőhazájukba az olaszok, továbbá azt a sok tízezer vietnami és egyéb ázsiai páriát, akiket a kamerák pillantásának kereszttüzeiben, megbilincselve, ütlegek között az angolok hurcoltak vissza Hongkongból a pokolba, ahonnan jöttek. A Nyugat országai, amelyek a kivándorlás szabadságán mérték a szovjet típusú pártállam által rendszerezített demokráciadózist, a kivándorlás szabadságát továbbra is szentnek tekintik, csak éppen a bevándorlás szabadságát nem ismerik el. Mivel ez az ellentmondás nem

Pislantsunk a kártyájukba!

Az erkölcsi kínról szólva, amelyet az egyenlőtlenség tudata okoz, Gombrowicz megemlíti, hogy „valóság szemléletem nem esik messze a kommunisták szemléletétől. Világom isten nélküli. Ebben a világban kölcsönösen teremtik meg egymást az emberek. Az ember az embertől függ, és állandó, alkotó kapcsolatban áll másokkal; ez a kapcsolat teljességgel áthatja és meghatározza még »legprivátabb« érzéseit is. Így van ez a *Ferdýdurkében* és az *Esküvőben*.” Másutt a marxizmus „fölöttébb éleselméjű és kiváló” felismerésének tartja, hogy „Énedet... életfeltételeidet, történeted folyamata határozza meg – olyan vagy, amilyenek téged a kizsákmányolók osztálya megalkotott és meghatározott. Ennek az osztálynak a tudata teljes mértékben foglya e kizsákmányolás tényének, és huzug kapcsolatot épít ki a világgal, mert nem akarja elismerni, és nem is ismerheti el, milyen mértékben szokott hozzá ahhoz, hogy idegen vért szípolyozzon.” Aki e felismerések ellen védekezik, az még inkább eltorzul. Gombrowicz úgy érzi: ez az elmélet igazolja írói működését. Ő is folyvást azt próbálta kifejezni, hogy „a tudat, a lélek, az Én helyzetünk eredménye – a világban és az emberek között”. Ezt a felismerést a kommunizmus centrális gondolatának nevezi, és két részre osztja. „**Primo**, az ember társadalmi lény, tehát teljes viszonyát a világhoz az emberekkel kapcsolatos beállítottság határozza meg. **Secundo**, még magunkban sem bízhatunk; csak akkor lehet személyiségünk, ha éles, határozott tudásunk van azokról a függőségekről, amelyek kialakítják.”

Fejtegetésének ezen a pontján azonban megrázza magát, és felkiált: „Vigyázzunk! Pislantsunk a kártyájukba! Vizsgáljuk csak meg, hogyan játszanak... és máris teleplezódik a hallatlan csalás, amely ezt az egész dialektikát egérfogóvá változtatja. Ez a dialektikus és felszabadító gondolkodás ugyanis megszűnik, éppen a kommunizmus kapuja előtt: kétségbe vonhatom a saját igazságaimat, amíg a kapitalizmus oldalán állok; ennek az önkontrollnak azonban el

EÖRSI István

Széchenyi és az árnyak
Magvető, 1973
Ruhapróba
Európa, 1975
Lonci
narancs-sárgában
Szépirodalmi, 1976
Történetek egy hideg faházban
Szépirodalmi, 1978
Úrügyeim
Magvető, 1979
A derültség esélyei
Szépirodalmi, 1981
Jönnek a bájos tények
Szépirodalmi, 1983
cenzúrázatlan kiadás:
Cserépfalvi, 1991
A Maradjhú utcában
Szépirodalmi, 1985
Kilenc dráma
Szépirodalmi, 1988
Bedobom a törülközőt
Napra-forgó 1989
Emlékezés a régi szép időkre
Katalizátor Iroda, 1988
Napraforgó, 1989
Nem vagyok kikerics
Szépirodalmi, 1990
Legyet fogtam a miniszternél
Napraforgó, 1991
„Időm Gombrowiczsal”
Holmi, 1991. 4, 5, 7, 9, 10, 1992. 1, 6, 7.
Kritika, 1991. 5.
Mozgó Világ, 1991. 8.
1992. 3.

(1) A Flick-per során a 80-as évek elején kivilágított, hogy a Flick-konferencián, amely Brüningtől és Hindenburgtól kezdve Hitleren át a per kezdetéig az összes német kormányt pénzelte, megvesztegetett minden kormányképes parlamenti pártot. v.ö. H.M. Enzensberger „Kassensturz” in *Mittelmass und Wahn* Frankfurt, 1988.

(2) Krassó Miklós-ról írtam „Búcsú egy naiv embertől”, (aki nem volt naiv csak schilleri értelemben) *Bedobom a törülközőt* Napraforgó, 1989

(3) Robert Kurz, *Der Kollaps der Modernisierung* Frankfurt, 1991.

(4) „Legyen világosság” *Ady Összes Prózái Művei VIII.*, Akadémiai 1968
(5) A beszélgetés szövege megjelent a *Beszélő*, 1992. június 25-i számában.

kell hallgatnia, mihelyt csatlakozom a forradalomhoz.” Ezen a ponton a dialektika átadja helyét a dogmának, szemünkbe szökik minden egyes kommunista hihetetlen álszentsége, és ez alól még a legedzettebb intellektuelek sem kivételek. Könnyű volna – mondja Gombrowicz – a kommunista terrort kritizálni, a szellemi szabadság teljes hiányát, ő azonban nem gondolati vagy politikai rendszerüktől undorodik a leginkább, hanem „*e kommunisták lelkiismeretétől, amelyet úgy lengetnek, mint valami zászlót. Azt az alig észrevehető, de annál disztribúciós hangnemből szeretőm lefűlteni, melyre akkor kerül sor, ha az ő területükre lépünk át*”. Ez a kommunista misztifikáció még iszonytatóbb, mint amit Nietzsche, Marx és Freud leleplezett, amikor bebizonyították, hogy keresztény vagy polgári, kifinomult erkölcsünk homlokzata mögött egészen másfajta, névtelen, brutális erők játéka folyik. A kommunisták misztifikációja azért perverz, „*mert éppen a leleplezésen alapul*.” Ezért ilyen őszintelenek, mégpedig nemcsak kis funkcionáriusai. „*Legjobb szellemeik is belebetegedtek ebbe az ellenszentes fél-őszinteségbe: őszinték a másik világ vonatkozásában, de gátlások rabjai, és kiherélik magukból a becsületességet, mihelyt saját agyremük épületéről van szó. Ophelio, vonulj a kólostorba!*”

Ez az a pillanat, amikor elénekelhetném saját változatomat Gombrowicznak ehhez a dalához. Írtam már esszét, sőt drámát is fiatalokom perdöntő szellemi élményéről, Lukács György vonzásában eltöltött tanulóveimről és emancipációs küzdelmemről, amellyel életem végéig bajlódni fogok. Az 1956-os forradalom leverése és főként 1960-ban bekövetkezett szabadulásom után mind vehemensebben lázadtam fel a lukácsi felfogás ellen, amely szerint a szovjet rendszer a szocializmusnak valamiféle *atipikus, nem klasszikus*, csökevényes és torz válfaja. Vitáinkban, melyek rendre döntetlenül végződtek, mert neki esze volt több, nekem pedig igazságom, elismertem a szovjet rendszerről, hogy *atipikus, nem klasszikus*, csökevényes és torz, csak azt tagadtam, hogy szocialista volna. Miközben

dobáltuk egymásnak érveinket, feltűnt, hogy milyen szívesen nyesi át a magáét a polgári társadalom tételére, milyen biztosan mozog itt, de a maga tételén olykor csak a rutin menti meg az összeomlástól.

Amikor 1983-ban – Lukács halála után 12 évvel – Berlinbe érkeztem, csakhamar fel kellett ismernem, hogy noha mesterem a mi hazai rendszerünket szellemi rangjához méltatlan apologetikus őszintetlenséggel szemléli, kapitalizmuskritikája minden lényeges vonatkozásában megállja a helyét. Folyt a Flick-per¹, mely éles fényt vetett az állam, a nagyító és a politikai pártok összefonódottságára. A rendszer vezető politikusai még az átlagot is átlagosan képviselték, bőségesen bizonyítva, hogy nem az alkalmasság, hanem az alkalmazkodás képessége a politikai elit kiválasztódásának vezérlő elve. Csinos kis utcai harcokat láttam Nyugat-Berlinben – valósággal kifüstölték, kigázbombázták a lakásokból a házfoglalókat, miközben spekulációs célzattal lakások ezrei álltak üresen. A köznapi élet minden zugát – a művészetet, a színházat is – áthatotta a *fizetőképesség morál*, hogy Heine kecses kifejezését használjam. Mivel a Kreuzbergen laktam, törökök, bohémek és minden rendű-rangú szegények között, akaratlanul is képet formálhattam a társadalmi egyenlőtlenség torokszorogató méreteiről. A kommunisták *ellenszentes fél-őszinteségét* és a kommunizmus minden változatát, a Lukács-félét is, messze magam mögött hagytam, de az *erkölcsi kín*, az egyenlőtlenség fájó tudata, amelyet Gombrowicz a *kommunizmus gyökerének* nevez, nem csitult bennem. E metaforánál maradvam: a gyökér ép, de a göcsörtös fát, amely kihajt belőle, magam sem tudom megnevezni.

Az én világszemléletem sem lopakodott messzire a kommunizmus alapvető filozófiai tanításaitól. Nemcsak isten nélküli a világom, mint Gombrowiczé, hanem materialista is. Élvezettel tapickolok az *ellentmondások trágyájában*, azt se bánom, ha alsó ajkamig elsüppedek benne. Ez foglalkozási ártalom: szerintem efféle élvezet nélkül el sem képzelhető drámaírói tevékenység. A drámaírók el-

Miféle civilizáció az, melynek működési feltétele az egyenlőtlenség?

lentmondás-specialisták, akik világnézetüktől függetlenül nem képzeletük, hanem a valóság alkotóelemeiként élik át azokat a konfliktusokat, amelyek ábrázolására törekcsenek.

Gombrowiczhoz hasonlóan én is vallom, hogy az ember társadalmi és történelmi lény, hogy énünket, sőt mi több: erkölcsi felfogásunkat is történelmi feltételek formálják. A tények legobjektívebb csoportosítása is absztrakcióra vezet, ha kiemeljük őket az idő folyamából. Ez az absztrakció jogosult, amennyiben megkönnyíti a kiszemelt tárgy vizsgálatát, de csak akkor nem vezet torzulásra, ha nem felejtjük el, hogy absztrakciót hajtunk végre, és ha időről időre meg is szüntetjük ezt. Vizsgálhatjuk a sziklát a gyors folyam közepén, el is tekinthetünk ideig-óráig a víz áramlásától, de csak ha tudjuk, hogy vizsgálatunk tárgya eközben is alakul, kopik, repedezik, hordalékokkal gyarapodik, vízványa üregeibe élet települ. Az ellentmondások közül ez a legizgalmasabb, a folyamat és az állapot között feszülő, ennek ábrázolásáról egyetlen jelentős epikai vagy drámai mű sem mondhat le. Ez az ellentmondás nyilatkozik meg a fogalmak történetében is, hiszen a fogalmak, ezek az elvont struktúrák, állandóságot fejeznek ki a történelemben, de konkrét vizsgálatuk hírt ad a szakadatlan változásról is, amely viszonylagossá varázsolja állandóságukat. Főként az erkölcsi fogalmaknál figyelhető meg ez a kettősség. Az eredendő bűn, Ádám almakóstoló tevékenysége olyan korszakokban, amelyekben az ésszel magas az árfolyama, pozitív értékhangsúlyt kap, sőt mi több, Káin tettét, a gyilkosságot, azt a bűnt tehát, amelyet általában minden korszak elítél, Byron nagyobb megértéssel és rokonszenvvel ábrázolta, mint az alattvalói alázatot, amelyet az ő Káinja Ábel képében megölt.

EGY ÚJ MŰHELY

OFFICINA
NOVA

Mark Twain:

Ádám és Éva naplója

Mark Twain egyik legbájosabb könyve az Ádám és Éva naplója; a bölcs ironia e klasszikusát Jean Effel bájos rajzai illusztrálják. Mindketten nagyon találóan ábrázolják az első emberpár ismerkedését egymás egyéniségével, a világ dolgaival.

Ádám és Éva nem csupán emberien viselkedik, ahogy az az első emberpárhoz illik, hanem az első férfi és az első nő módjára is, és ki tudná ezt jobban érzékelteni, mint egy ízig-vérig francia rajzoló.

A tegnapi napilapnál csak a tegnapi viccek régebbiek. De Mark Twain és Jean Effel humora, talán mert a könyvek könyvből és az emberi természet legtisztább forrásaiból táplálkozik, időtlenül örök.

Ára 150 Ft

OFFICINA NOVA: AZ IGÉNYES KÖNYV JELZŐJE

Az ózonpajzsnak nincs osztálytudata

A materialista világfelfogáson és a dialektikus és történelmi szemléleten kívül még egy igen fontos kérdésben nem távolodtam el a marxi felfogástól: magam is az áruterelésben és a piacgazdaságban látom világunk tragikus végkifejlettel fenyegető állapotának legfőbb okát. Ennek a ma fantasztikusnak tetsző bejelentésemnek a gazdasági indoklásához nincs megfelelő képzettségem, csak Marx-idézetekkel szolgálhatnék, esetleges olvasóimat a kétségbeesés határvidékére kergetve. Különbösen is az elidegenedés és az áruterelés kapcsolatáról értekezni ma nagyobb illetlenségnek számítana, mint hogyha valaki szülei elképzelt szexuális szokásainak leírásával lepné meg közönségét. Csak azt az állítást merem megkockáztatni, hogy az egyetemes áruterelés a feje tetejére állítja a legfontosabb emberi viszonyokat. A munka, amelynek az emberi szükségleteket kellene kielégítenie, a termelőeszközök tulajdonosainak szempontjából a profitszerzés pusztá eszközévé, a dolgozók szempontjából a bérszerzés ürügyévé válik. Ilymódon a termelés elsősorban az egyenlőtlenséget

Olyasmíért kell küzdenünk, ami „másutt megunt ócskaság már”.

termeli újra, és ezt a természeti törvények szükségszerűségének látszatával ruházza fel. A piacokért folytatott versenyen alapuló termelés logikája végtelen fejlődést feltételez, melynek során az ember leigázza a természetet – ezt a felfogást egyébként Marx is osztotta, ő is úgy vélte, hogy az emberiség igazi története, azaz a termelőeszközök köztulajdonán alapuló társadalom, immár megszabadulva osztály-ellentmondásaitól, még eltökéltebben szoríthatja visszább és újra visszább, perspektivikusan a végtelenségig a természeti korlátokat. Erre az optimizmusra alaposan rácaféolt a természet ellenállása, de mivel a termelőeszközök Marx várakozásaival ellentétben még soha seholy sem mentek át köztulajdonba, a nagy befolyású tulajdonosi osztály könnyedén érvényesítheti közvetlen részérdekeit az emberiség távolabbi érdekeinek rovására. (Más kérdés, hogy meddig teheti ezt meg. A bőrrák például, melyet az ózonpajzs megkopása folytán elszabaduló sugárzás okoz, nem osztályszempontok szerint válogatja áldozatait, a levegő- és vízszennyeződés következményeinek hatóköre sem korlátozható pusztán a szegényebb néprétegekre.)

Az árutermelés és piaczgazdaság világrendjének abszurditását a legszembeszökőbben a hadiipar helyzete szemlélteti. A hadiipar nem létező vagy mesterségesen létrehozott szükségleteket elégíti ki – a dolgozó annak szilárd tudatában végzi dolgát, hogy szellemi és testi energiáinak koncentrált bevetésével olyasmit állít elő, aminek felhasználása iszonyú katasztrófákra vezetne. Az atomfegyveripar még ideológiáját tekintve is ezen a képtelenségen nyugszik: azért van rá szükség, hogy ne legyen rá szükség. A különféle leszerelési egységek is ezt a logikát szolgálják: megsemmisítik a már előállított és részben elavult fegyverek egy részét, ily módon mesterséges hiányt idéznek elő, ürügyet új megrendelésekre. Ezen a képleten a politikai enyhülés sem változtathat. A német védelmi miniszter az előzetes megállapodástól eltérve nem akar megrendelni egy különlegesen modern (vagyis különlegesen drága) vadászpilótát. Válaszképp az ipar (így nevezik szemérmesen a tulajdonosok kasztját) közli, hogy hány ezer vagy tízezer munkahely kerül a védelmi miniszter döntése folytán veszélybe. Ily módon a hadiipar ösztársadalmi érdekeknek mutatkozik. A dolgozóknak, csak hogy munkahelyük legyen, érdekükben áll olyan eszközöket konstruálni és megépíteni, amelyeknek a felhasználása sérti az érdekeiket.

Ez a példa szemlélteti az árutermelő társadalmak abszurditását: azt, hogy egyfelől a profittermelés, másfelől a munkahelyteremtés csak mesterséges szükségletek támasztása révén biztosítható folyamatosan, miközben az emberiség többségének elemi szükségletei kielégítetlenül maradnak. A munkálkodás öröme ilyen körülmények közt kivételszámba megy. Barátom, Krassó Miklós, aki 1956 novemberében Angliába emigrált, hogy fel ne akasszák – mint marxista neveltetésű, zsidó származású értelmiségi kiválóan betölthette volna a bűnbak szerepét a Nagy-budapesti Munkástanács miatt, melynek megalakítását elsőnek ő szorgalmazta –, egyszóval Krassó Miklós a

hetvenes években meg-megszólította a londoni földalattiban a munkanélkülieket. Gomblyukukra mutogatva, ahol munkát követelő jelvényeiket viselték, megkérdezte tőlük a maga hadaró módján, miközben finom nyálpermettel hintette be őket, hogy miért sóvárognak kizsákmányoltságuk állapotára, örüljenek inkább, hogy munkanélküli segély formájában visszakapnak valamit abból a roppant összegből, amelyet eddig már legomboltak róluk. Annak is örülhetnének, hogy ostoba kényszertevékenységük helyett azt csinálhatják végre, amit akarnak, van szabadidejük, ami a személyiség kibontakozásának feltétele, és így tovább, folytatta, amíg durván félbe nem szakították, kétszer-háromszor meg is verték, mert azt hitték, hogy gúnyolódik. Pedig nem gúnyolódott, ő maga is az általa propagált elvek szerint élt, tartós munkahelye soha életében nem volt, a mások kizsákmányolásából hozzá származtatott segélyek tartották a víz felett, személyiségét viszont kibontakoztatta, sőt objektíválta is, jegyzetkévé tárgyasította, mert folyvást jegyzetelt, minden keze ügyébe kerülő papírra, és kínhalála után – megégett a lakásában, majd hónapokig haldokolt gépre kapcsolva – több mázsa olvashatatlant jegyzetet hagyományozott az utókorra. Az én nemzedékemből nem ismertem nála okosabb és szabadabb embert, az emberiség nagy parazitáit, Szókratészt és Jézust juttatta eszembe, csak neki szerencsétlenségére nem akadt szorgalmas Platónja, sem evangélistái, akik feljegyezték volna mondásait és viselt dolgait. Nagy szabadságát utólag annak tulajdonítom, hogy életét a lehetőségek szerint kívül helyezte az egyetemes árutermelés törvényein.²

(A termelés mint öncél természetesen nemcsak a hadiipar szellemiségét hatja át. Tegnap kis üzletben vásároltam egy zakót. A tulajdonosnő magasztalta a kiválasztott darabot, biztosított róla, hogy harminc évig is viselhetem. Ez derülátással töltött el, mivel hatvanegyes éves vagyok, de azért megjegyeztem, hogy nekem nem érdemes ilyet mondani, mert én minden ruhámat egykettőre lezülleszttem. „Az a jó – válaszolta a tulajdonosnő –, mit adnánk el, ha mindenki vigyázna a ruhájára?” Csakugyan katasztrófa volna, ha a zakók harminc évig elállnának, mert ez a rend abban érdekelt, hogy minél több energiát, anyagot és munkaerőt használjon el. A munka mint öncél legzavartalanabban a haláltáborokban bimbózott ki. Apám mesélte, hogy Wienerneustadtban vagy Mauthausenben egyszer egy héten át naponta 10-14 órán keresztül kövel teli talicskát kellett feltolnia egy dombra. Itt kirakta a talicskából a követ, majd visszarakta, letolta a talicskát a domb aljára, kirakodott, majd visszarakodott és így tovább. Aki elesett, és nem tápáskodott fel azonnal, azt lelőtték. A munka tehát elérte a megbecsülés maximális fokát: még az értéktermeléstől is mentesülhetett.)

A működő abszurditás felé

A Szovjetunióknak és a kelet-közép-európai kváziszocialista államoknak az összemelését általában a kapitalizmus győzelmeként szokták értékelni, holott csak az árutermelés kiegyensúlyozottabb, klasszikus formája győzött saját identitását is megtagadva, torz, csonka formája fölött. Országainkban sokáig azokat a tudós fejtegetéseket emelték a hivatalos álláspont rangjára, amelyek szerint az árutermelést csak a szocializmus legfejlettebb foka, a kommu-

nizmus számolja fel teljesen, a mi állapotaink közt humanizált formában ugyan, de megtalálható még. A humanizált formán egyrészt azt értették, hogy központi tervezés segítségével kiiktatják a szabad versenyt és az ezzel járó gazdasági és emberi torzulásokat, például a piac anarchiáját; másrészt sokáig ideológiai okokból azt állították, miközben Marx hallatlan sebességgel forgott a sírjában, hogy a munkaerő már a szocializmus első fokán is elvesztette árújellegét. Ami ezt az utóbbi tételt illeti, már annak idején is tetszetős választ találtam rá: a munkaerő nálunk valóban nem áru, mondtam, mert ellenértékét nem fizetik meg. Ez persze csak rossz vicc volt, de a cáfolandó állítás nem is érdemelt jobbat. Ami pedig a szabad verseny kiküszöbölését illeti: ez nem változtatta meg az áru árújellegét, de kikapcsolta azt az egyetlen tényezőt, mely az árutermelőt a termék minőségének javítására sarkallhatja. Lukács Györgytől tudom: nevelt fia, Jánossy Ferenc közgazdász és gépészmérnök már a harmincas években magyarázatot talált arra, hogy a Szovjetunióban miért csak a hadiipar tart lépést a világszínvonalal. „Azért – mondta Jánossy –, mert a vásárló kizárólag ebben az iparágban támaszthat minőségi követelményeket.” Más kérdés, hogy ezek a minőségi követelmények nem a piaci verseny törvényeiből, hanem abból a méltánylandó félelemből fakadtak, hogy a nem kielégítő áru termelőit és szállítóit főbe durrantják mint szabotőröket.

A kommunisták arcipírító őszintétlenségének, amely annyira felháborította Gombrowiczot, az az oka, hogy nem ismerhették el: a kapitalista társadalom rosszabb – gazdaságilag kevésbé működőképes, majd teljességgel működésképtelen, politikailag pedig még sokkal kevésbé szabad – változatát hozták létre. A centralizált politikai hatalom és a központi tervezgátlakodás az embert szabadságától, az árut pedig a minőségétől szabadította fel anélkül, hogy az árutermelésben rejülő elidegenedést, a dolgozó uralmát az ember felett akár a legcsekélyebb mértékben is csökkentette volna. Sőt, az elnyomás a kváziszocialista társadalmakban még személytelenebbé válik, mert a föld vagy a termelési eszközök birtoklásához sem kötődik. A kommunista forradalmár, aki 1917-ben vagy 1945 után őszinte pátosszal látott neki a világmegváltásnak, mind bonyolultabb segédkonstrukciókhoz folyamodott annak érdekében, hogy el tudja hitetni magával: értelmes célokra tette fel az életét. Azért tompul el a gondolatok élessége, a kritikai érzék a *kommunizmus kapuja előtt*, mert ezek a tulajdonságok a kapun túl őt magát szabdalnák darabokra. Fel kellene lépnie a társadalom ellen, amelyért harcolt, és amelynek alapvető sajátossága, hogy nem tűr ellenkezést. A kommunisták másik, nagyobb csoportja már beleszületett a kváziszocializmus viszonylataiba. Az ilyen elvtársak számára az őszintétlenség nem felvett tulajdonság, melyet a társadalom baljós alakulása kényszerített ki híveiből, hanem a társadalmi lét természetes aurája, melyhez idomulni kell, ahogy az élővilág idomul önvédelemből a természeti környezetéhez.

Könyvében Robert Kurz³ éleslelméjűen bizonyítja be, hogy a szovjet forradalom a kezdet kezdetétől, *más osztálytartalommal*, államkapitalista célokot tűzött maga elé. Lenin úgy vélte, hogy ha a modern nagykapitalista technikát és tervszerű szerveződést a szovjet állam, vagyis a proletárállamányítja, akkor ezzel megteremtődnek a

GOMBROWICZ,

Witold
Ferdydurke
Magvető, 1982
Dramák
Európa, 1984
Transz-Atlantika,
Pornográfia
Magvető, 1987
„Napló”
Jelenkor, 1989. 2.
Nagyvilág
1989. 12.

GARTON ASH,

Timothy
A lengyel
forradalom
AB-Beszélő, 1990
A balsors édes
hasznai
Európa –
Századvég, 1991

LUKÁCS György

Megélt
gondolkodás.
Életrajz
magnószalagon
(Az interjúkat
készítette: **Eörsi
István** és Vezér
Erzsébet)
Magvető, 1989
A
demokratizálódás
jelene és jövője
Magvető, 1989

ENZENSBERGER,

Hans Magnus
Vallatás éjfélikor
Európa, 1968
A havannai
kihallgatás
Európa, 1974
Honatyák és
ponyvahősök
Európa, 1975
A Titanic
pusztulása
Európa, 1982
Európa
Európa, 1992
„Középszer és
örület”
Magyar Lettre
Internationale,
1991. 4.

Mi megy ma

Mindenki tudja, mi; pislogunk, mint kit farba rúgtak, de hol a farba;

köztudott, hogy ma mi megy: a rádióban népmuzsika, az utcákon minden ünnepnap díszszemle, az ifjúsági színpadokon életöröm –

– dalocskák, a stadionban a nemzeti himnusz. A Mariacka toronyból az Internacionálé-fűjók fölött a Hejnál, hajnalonta ébresztő

a gyári szirénák

fanfárain, esténként meg

tévéfilm-altatódal a magasabb körök zenéje;

és minden, ami itt ma megy,

minden, ami itt menenget,

valami gyönyörű, optimista akkorddal zárul,

pl. a nép jövőjét egy kislány alakjában elpantomimelik

a meghatódó virág át-átnyújtáskor.

Mindnyájan tudjuk, mi megy ma itt, mindenki

tudja, mi van emögött,

ki van a katonazenekar aranymázú tubái mögött, s ki a népi nyenyerek paszomántja mögött, az elektromos gitárok drót-hur(ok)jai mögött; mindenki tudja,

mi van magunk mögött, hogy mi velünk,

mit mívelünk, mire megy ki a játék,

pontosabban mondván

mi magunk mire megyünk mi magunk előtt –

de a táncfiguránsok, a díszparádézók, a színpadi rítustáncosok, a kardalosos ütemes terrorjában, ebben a köz-tömegben, ami általunk játszatik, mi megsüketítették, elbutítottak, fejünket

és szavunkat vesztők, egyre és egyre elfelejtjük, ki játszik, és miért, s hogy mi is megy ma egyáltalán.

BELLA ISTVÁN FORDÍTÁSA

szocializmus összes feltételei. „Lenin ismert megfogalmazása, amely szerint a kommunizmus, »szovjethatalom plusz villamosítás«, nem csak a szocialista forradalom külsődleges, technológiai felfogásáról tanúskodik, hanem egy akkoriban megoldhatatlan ellentmondást is kifejez: a »munkások« mint olyanok nem »uralkodhatnak«, mert ehhez nem áll társadalmi időtöke a rendelkezésükre, és mert abba kell hagyniuk előbb a »munkát« ahhoz, hogy »uralkodhassanak«; de ha ez lehetséges volna, akkor egyáltalán nem lenne többé szükség »uralomra«, ez társadalmi értelemben teljesen fölöslegessé válna. A »munkásosztály uralma« tehát, mindegy, miféle ideológiai címke alatt, mindig csak polgári, jakobinus modernizációs diktatúrává alakulhatna át.” Ez a be nem vallott jakobinizmus züllött később, ahogy a bürokrácia a forradalomban résztvevő proletár- és értelmiségi rétegek rovására megerősödött, sztálinizmussá.

A kváziszocializmusok bukása tehát csak az ártermelő társadalmak egyik különlegesen nyomorúságos és csökevényes válfajának bukása volt, mégis a baloldali törekvések vereségeként értékelhető. Ha nem állunk meg könyörtelen kritikai analízisünkkel a kommunizmus kapujánál, akkor könnyűszerrel rámutathatunk, akárcsak Gombrowicz 1956-ban, a kommunizmus vérlázító hazugságaira, bebizonyíthatjuk, mint Robert Kurz 1991-ben, hogy minden bajunk legfőbb forrása az ártermelő társadalom benső ellentmondásaiban keresendő, de olyan gazdasági modellt sem Robert

Kurz, sem a kapitalizmus más éles elméjű bírálói nem vázoltak még fel, mely kiiktatná az ártermelést és a piacgazdaságot, és mégis működőképességgel kecsegtetne. Sőt mi több: a volt pártállamok országai-ban értelmesebben csak arra lehet törekedni, hogy a csökevényes ártermelés és a csökevényes piacgazdálkodás helyett kialakítsuk ezek normális működését, különben a harmadik világ szintjére süllyedünk le. Ezekben az országokban a szocialistaá-nnyultságú kritikai gondolkodás is csak olyan közvetlen célokat tűzhet a társadalom elé, amelyek távolabbi következményeit maga is közveszélyeseknek tekinti. Lehetnek materialista, dialektikus és történelmi szemléletű, átlátható az ártermelés emberellenes struktúráján, de csak vereségként értékelhetem, ha a *Mit tegyünk?* távlati kérdésére legjobb válaszom egy tanács-talan vállrándítás.

Lehetséges-e kritikai rezignáció?

Kullogó, lemaradt kis nemzetek régóta ismerik ezt a szituációt. Olyasmért kell küzdenünk, ami „másutt megunt ócskaság már”, és még ebbe a küzdelmünkbe is eleve belekombináljuk a szükségesnek vélt vagy hazudott, vacak kompromisszumokat. Ady Endre Párizsban 1907. március 14-én tombolt örömeiben, amiért sötétbe borult kedvenc városa. „Párizs munkásai egy kis üzenetet küldtek az éhes tőkének... Csak másfél ezer ember. Csak az elektromos lámpák nem gyúltak ki. És csak másfél éjszakára szólott a lecke. De ha százezer munkás akar esetleg holnap üzenni? Ha nem lesz Párizsnak világossága, fűtése, eledele, közlekedése, itala, mulatsága, semmije? Akkor mi lesz?”⁴ Ugyanaz az Ady Endre egy évvel korábban így írt Magyarországról: „Egy ország, ahol a 20. században megtűrik az oligarchiát, veszedelme a kultúrországoknak... a magyar mánások nacionalista paprikával bármikor a kultúra ellen tüzelhetik Magyarország népét. Mint valamikor Konstantinápolyból a törökök Magyarországra, úgy fog csapni most Budapest, Bécs és Berlin felől Nyugatra a barbár áradat a fejlettebb és haladőbb társadalmak ellen. A porosz junkerek, a lengyel slachták, a magyar földesurak, a román bojárók és a többiek valósággal föl fogják hajtani az elbukott embernégyeket a Nyugat ellen. Az Egyháznak, Tőkének, Militarizmusnak és Feudalizmusnak tehát Magyarország lesz Európában – a hálószobája.”

Ady gyűlölte azt, amit keletiségnek szeretett nevezni, mert ez meg akarja fojtani rajtunk kívül, és főként bennünk, a haladottabb Nyugatot. Azt a Nyugatot, amelyről sóvár szemmel is látta: értékrendje, kultúrája, látszólagos nyugalma szociális igazságtalanságon alapul, olyan kiküszöbölhetetlen ellentmondásokon, amelyek már rengetik ezt a mi szempontunkból fölöttébb kívánatos rendet. 1907 óta csak az az újság, hogy a kis nemzetek kritikus intellektueljeinek ez a skizofrénia egyetemessé vált. Hans Magnus Enzensberger például 1988-ban éles és pontos elemzést írt a washingtoni 19. utcában, a Fehér Ház közelében székelő két *monstrum*ról, a Világbankról és a Nemzetközi Valutaalapról: A világ tényleges urainak tünteti fel őket, és finom érzékenységgel ábrázolja, részben kegyetlen példákön keresztül, működési mechanizmusukat. Lehetséges-e észrevenni,

hogy szemléletmódja nem távolodott el ifjúkorának baloldali gyökereitől, sok mindent megtartott a marxizmus eredményeiből is. A *monstrumok* erkölcsi légkörét, spirituális alapállását, a képmutatást például könnyed magabiztossággal vezeti vissza az anyagi érdekekre. „Ez a képmutatás nem eltérés a szabálytól, nem elkerülhető hiba, hanem szisztematikus szükségszerűség; nem csap be senkit, és nem lepez el semmit. Csak az objektív dilemmát fejezi ki a tiszta elvek és a brutális hatalmi viszonyok között.” Ezután finom nyelvi elemzéssel szemlélteti, miképpen kerül ki a *monstrumok* azoknak a viszonylatoknak, tevékenységeknek és elképzeléseknek a megnevezését, amelyek nem hozhatók összhangba a *tiszta elvekkel*.

Tanulmánya végén Enzensberger felszólítást intéz olvasóhoz: „Csak az várható a két *monstrum* megsemmisítésétől, aki komolyan óhajta a gazdaság világméretű összeomlását, ennek minden következményével, és aki képes arra, hogy egy másik opciót végiggondoljon. Aki nem hajlandó és nem tud ilyen messzire elmenni, az maga is üvegházban ül. Tetszés szerint kritizálhatja a washingtoni 19. utca két nagyobb üvegházának urait, de jól teszi, ha nem felejt el, hogy ezek az urak az ő követei.”

Néhány napja a budapesti Goethe Intézet közönsége előtt alkalmam nyílt arra, hogy éppen ennek a tanulmányának a példájára hivatkozva megkérdezzem Enzensbergertől: hogyan egyeztethető össze az éles kritikai szemlélet a rezignációval? A kritika ugyanis, ha elzárkózik a belőle fakadó konzekvenciától, szellemi luxus, mely táplálkozhat önelvezetből és kétségbeesésből, sőt egymásba is olvadhat ez a két princípium. Elmeséltem Timothy Garton Ash-sel folytatott vitámat is az autózásról és az oxigénről, és megkérdeztem, hogy nem kívánhatjuk-e az olyan civilizáció gyökeres átalakítását, melynek működési feltétele egy kisebbség privilégiuma. „Kívánhatjuk – válaszolta Enzensberger –, de nekünk, autótulajdonosoknak tudnunk kell, hogy a Világbankban és a Nemzetközi Valutaalapról a mi követek ülnek.” Tiltakoztam: nekünk is azt mondták, hogy valamennyien a Kádár-rendszer bűnrészesei vagyunk, mert használtuk az ország fizetőeszközét, és betartottuk törvényeinek túlnyomó többségét. Enzensberger fejét csóválta: ő nem bűnről és bűnrészeségről, hanem követekről beszélt. Szavát úgy értelmeztem, hogy nem vagyunk felelősek a

**Ez a világ sok forradalmi,
még több reformista és
ezeknél is sokkal nagyobb
mennységű praktikus
törekvés eredménye.**

monstrumok viselt dolgaiért, csak éppen tudomásul kell vennünk, hogy értünk is tesszük, amit tesznek. Ezt túlzottan komfortos álláspontnak tartanám, persze lehetséges, hogy Enzensberger sem így gondolja. Egy nappal korábban a budapesti rádióknak azt mondta, hogy „Meg kell keresni azt az optimális választ, amely a konfliktusos kérdésekre adható. Tudom, hogy ezzel a reformisták közé helyezem magam, és a reformizmus ma szégyenteli kifejezés. De én vállalom.” Csakhogy szóban forgó esszéje alig enged teret optimális megoldásoknak, mert a monstrumok szörnyetei nem egyes személyek tulajdonságaiból, hanem a struktúrából, a tiszta elvek és a hatalmi viszonyok áthidalhatatlanságából fakadnak. A Goethe intézeti beszélgetés során Fortinbrasra és Richmondra hivatkoztam: a darabok végén, hullahegyek fölé magasodva meghírdetik egy új korszak eljövételét, amelyről azonban nem árulnak el részleteket. Shakespeare nyilvánvalóan azon a véleményen volt, hogy ha már egymást öli gyermek és szülő, és a rend alapjául szolgáló elvek elvesztik hitelüket, ha már csak a brutális erőszak érvényesül, akkor az ilyen világ elpusztul, szörnyű szenvedések árán. Mint becsületes író, nem akart úgy tenni, mintha tudná, mi következik, ezért csak általánosságokat mondatott el a jövőről, és még ezeket is erkölcsileg tisztázatlan személyek szájába adta. Azt viszont feladatának tekintette, hogy a pusztulást mint szükségszerűséget ábrázolja, és még rá is bólintson erre. Ezt a költői szemléletet Enzensberger jogosnak tartotta, és jogosnak tartotta a pusztulás akarását is, de megismételte: más a költői akarás, és megint más a praktikus cselekvés.

De pusztán akarásról van-e itt szó? Meggyőződésem, hogy a mi világunk, akárcsak annak idején Shakespeare-é, nemcsak az erkölcs szikláin szenvedhet hajótörést, hanem belső ellentmondásai is meglekelhetik. Ezeket a magatartásban és nyelvben oly finoman kidolgozott képmutatás csak felületesen takarhatja el, mint falak repedését a mázólo mesze. Az mindenestre újság a régi válságokhoz képest, hogy a leharagtató világ most már a teljes emberiséget magával ránthatja, jövőstül-mindenestül. A rezignáció ezt a lehetőséget is biccentve veszi tudomásul. Szívvidító opciók híján csak azt a meg gondolást vonultathatom fel ellene, hogy szörnyeteges világunk sem előzetes tervek alapján épült olyanná, amilyen. Ez a világ sok forradalmi, még több reformista és ezeknél is sokkal nagyobb mennységű praktikus törekvés eredménye. A két monstrumot sem tervezte ki senki a kapitalizmus hajnalán, és azt sem, amit mozgatnak és alakítanak. Létük és hatalmuk azonban kétségtelen, és a létezés, főként hatalommal párosulva, képes arra, hogy szükségszerűnek tüntesse fel önmagát. A szükségszerűség ellen fellépni felelőtlen vagy idióta vállalkozás – ez a belátás rejlik Enzensberger bölcs tanácsa mögött. Érttem és méltánylom is ezt, de inkább kritikai szemléletének és elemző módszerének nyomdokán szeretnék továbbhaladni.

Tudom jól: ez a pucér döntésem, akár-

hány érvet aggatok is rá, elsősorban az erkölcsi érzék kínjából fakad, a társadalmi igazságtalanság okozta kétségbeesésből, hogy ismét Gombrowiczra hivatkozzam. Ez a kétségbeesés alkatilag voluntarista, a *Ne legyen!* vágyából gyakran szökken át illegálisan a *Más lesz!* kvázibizonyosságába. Igyekszem legyőzni ezt a csábítást, egyrészt mert valóban nem tudom, hogy civilizációnk tündöklése és bukása után nyílik-e még egyszer módunk a bizonyításra, másrészt mert úgy vélem, hogy a *Ne legyen!* vágyát nagy okok okolják, öntörvényű okok, amelyek függetlenek óhajainktól.

Gombrowicz is birkózik az erkölcsi érzék kínjával. Jobb oldalán a kapitalizmus, melynek halk cinizmusát jól ismeri, bal oldalán forradalom, tiltakozás és lázadás – miért nem ezt az utóbbit választja? Hiszen a művészet is szakadatlan tiltakozás, skálája a fojtott suttogástól az üvöltésig terjed. Miért nem a művészettel tart éppen ő, aki írásaiban mindenkinél eltökéltebben hirdette az elnyomott, alacsonyabb rendűnek ítélt, éretlen formák fölényét az uralkodó, érett formákkal szemben? Talán az utópiától fél, talán azt hiszi, hogy a jogtalanság örökkévaló és megváltoztathatatlan? Ez sem igaz, hiszen tudva tudja, „*hogy az emberiség mozgásba lendült, egyre gyorsabb mozgásba, hogy a történelem menete felgyorsult, és nemcsak lépünk, hanem egyenesen száguldunk a jövő felé*”. Akkor hát mi a magyarázat?: „*Ebben a pillanatban, míg ezt írom, egy halacska a Galápagos-szigetek közelében átlépi a pokol küszöbét, mert egy másik hal leharapta a farkát.*” Vagyis a szenvedés és erőszak a természet alapvető, megváltoztathatatlan törvényszerűsége. „*Rideg szívvel fogalmazva: tízmillió rabszolgá gyötrelme vagy százmilliók hullacsarnoka, jelent ez bármit is?*” Az eddigi történelem megkínzott áldozatainak száma végtelen. „*És nem tudom-e túlon túl jól, hogy a tragikum az élet lényeges ismertetőjele?*” Gombrowicz tehát beengedi a nyitott ablakok, és aztán kituszkolja az ajtón az erkölcsi érzék kínját. Hiába lendült mozgásba az élet, a szenvedés kiküszöbölhetetlen, sőt mi több, még gazdagít is bennünket, a tragikum kincseivel. Nem érdekes fellépni olyasmival, ami létfeltételünk közé tartozik. Ez a válasz, Gombrowiczra igazán jellemző módon, súlytalanabb a kérdésnél, és nem ad magyarázatot arra, hogy miért birkózott annyit az egyenlőség és a kommunizmus dilemmáival. A halacska-metafora persze nem rossz, de vajon megnyugtatta-e a természetben zajló *struggle for life* költői képbe sűrített felvillantása, amikor éppen arra keresett választ, hogy ő maga miért nem kötelezi el magát a lázadók mellett a társadalmi küzdelemben? Közelebb állhat az igazsághoz, hogy azért nem állt át a forradalmárok oldalára, mert hazugoknak találta őket. A mozgalomhoz csatlakozott kommunisták tudathasadásos őszintétlenségéről már idéztem a véleményem. Maradna még a moralista forradalmár típusa. „*Ha látkörönmön belül feltűnik egy Sartre-típusú modern moralista, az a benyomásom, hogy bűvár bukkant fel a mélyből – de elfelejtette levenni bűvállatját. Arcához tapadt az ocsmány maszk, amely az embertelen nyomás ellen készült.*” Gombrowiczot termékeny individualizmusa és szenzuális művészsége megvédi ezektől a végletektől, de nem

védi meg az Übermensch pátoszától: tízmilliók gyötrelméről, százmilliók hullacsarnokáról csupán az Én kényelmes emeleti páholyából lehet részvétlenül írni. Emberi és írói szerencséje, hogy csak addig bírt ebben a páholyban maradni, amíg megfogalmazott egy-egy ilyen rideg szívű mondatot, aztán úszni kezdett bűváruha nélkül a Galápagos-szigetek felé.

Stanisław Baranczak

Dilettánsok

Zbigniew Herbertnek

*Majd a semleges történészek megvizsgálják
a rendszer egyik jellemzőjét,
a túltengő aktivitást, s megírják pontosan,
milyen volt
a dilettánsok kora.*

*A színész nő aláíratott, adománygyűjtésre
pocsékolta magát,
a közpénzen tanítatott ítésk fölcsapott
jogtanácsadónak,
a daruslány a magasból, röhej, beült a konferenciára,
a magfizikus sokszorosított fabrikált,
ne tagadjuk
megalázó tudatlanságukat.*

Senki sem végezte a dolgát.

*Ismeretes, bizonyos rossz hagyományok okozták
az egészet,
ostromra alkalmatlan költők támadták meg
a Belwedert,
nem maradtak a kaptafánál, kardot fogtak a suszterek,
fekete öltözékű dámák,
fogalmuk sincs a higiénáról,
beálltak tépéscsinálónak...
mintha nem is az illetékesekre tartoztak volna bizonyos
feladatok!*

*De a hagyomány nem indokolhat mindent,
s hogy a szakembereket alázták meg leginkább,
különösen sajnálatos,
nem restellték gúnyolni a másféléket,
akik csöndesen tették a magukét,*

*ám, akik hátizsákban kutattak, gőzzel nyitották föl
a borítékokat,
fülükön lehallgatóval töltötték óráikat,
bizony a szakmájuknak éltek,
képzettségük szerint,
s nem panaszkodtak fáradtságra.*

*Pedig köztük is akadhatott olyan,
kit Rembrandt vagy a halbiológia
érdekel volna inkább.*

*Ahogy amazok jobban éreznék magukat
az emelődarun, eklogájukkal, reaktoruknál,
de hát: kényszerpályára kerültek amiatt, amit
leplezésül együttérzésnek, becsületnek neveznek.*

*Ez az amatőrködés megkeseríti
életüket, tele mindenféle buktató
akadállyal,
ideje lenne már olyant csinálni,
amihez értenek igazán.*